

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 51: איך פותרים את בעיית הקיצוצים?

מבחינה כלכלית, המצב של ההשכלה הגבוהה בארץ בכי רע – בלשון המעטה. קיצוצים במשך ארבע שנים רצופות (ועוד היד נטויה) הם קיצוץ בבשר החי במלוא מובן המילה. מה עושים?

כמובן, אין באמתחתי פתרונות פלא. אולם, קראתי פריט חדשותי מעניין לפני כשבוע ב"ניו יורק טיימס" אשר נתן לי רעיון בומבסטי משהו. יתרה מזאת, אני מודע לכך שעצם הרעיון יעורר התנגדות בקרב חלק לא מבוטל מהקוראים, אולם מה זה בלוג אם לא כדי להעלות נושאים שנויים במחלוקת?

אחד מהמו"לים הקטנים בארה"ב התחיל לאחרונה לפרסם לספרי לימוד (textbooks) בגרסה דיגיטאלית (אלקטרונית) אשר מופצים בין הסטודנטים באוניברסיטאות חינם! אלא מאי, הם מלווים בפרסומות בין עמודי הטקסט. כך מכסה המו"ל את ההוצאות ואפילו יכול להרוויח (תיאורטית), כשמנגד הסטודנטים נהנים מחומרי לימוד אשר אינם מאיימים על חשבון הבנק הרעוע ממילא.

למען האמת, לי נראה ששיטת הפצה זו של ספרי לימוד נחוצה הרבה יותר בארץ מאשר בארה"ב מכמה סיבות: חשבון הבנק של הרוב המכריע של הסטודנטים בישראל משופע בדבר אחד בלבד: אובדראפט; מספר הקורסים במערכת הרגילה בארץ גבוה בהרבה מאשר בחו"ל (שם כל קורס מזכה בשלוש עד חמש נקודות זכות, כי מתקיימות 3-5 פגישות בשבוע בכל קורס); הנגישות לספרייה בארץ קשה יותר בגלל העובדה שהסטודנטים אינם חיים בפנימיות על יד או בתוך הקמפוס. יתרה מכך, "זכות יוצרים" למעשה כמעט לא קיימת במדינה שהמרוויחות הגדולות ביותר בקמפוסים הן החברות המפעילות את מכונות הצילום! אז מה יש למו"לים להפסיד כאן?

אך כמו שאומרים – זהו כסף קטן. מבחינתי, הרעיון מהווה קרש קפיצה לעניין הרבה יותר משמעותי. מדוע לא להשתמש ברעיון הפרסומות ו"הפרטה למחצה" כדי לשקם את האוניברסיטאות כלכלית? הנה כמה דוגמאות – ואחר כך אתייחס ל"התנגדויות".

- 1) מדוע מגייסים תרומות לבניינים או למחלקות או למעבדות וכו' רק מתורמים פרטיים? מדוע לא ללכת גם על חברות עסקיות אשר להן הרבה יותר כסף ואף (אני מניח) רצון לפרסם את עצמן באמצעות מוסד מכובד כמו אוניברסיטה (או מכללה רצינית)? ניקח לדוגמא את בית הספר לתקשורת באוניברסיטת העברית, הנקרא על שם נח מוזס ז"ל. בהחלט ראוי ומכובד, מאחר שכולם יודעים מיהו ומהי תרומתו לחברה הישראלית וכו'. אבל הבה נשאל לרגע את השאלה הבאה: לו משפחת מוזס היתה פונה עם אותו סכום כסף והיתה מבקשת לקרוא לבית הספר על שם "ידיעות אחרונות" – נדמה לי שהאוניברסיטה היתה מסרבת (אולי אף בתוקף). אבל מדוע? האם יש הבדל מהותי בין מייסד העיתון לבין העיתון עצמו? דומני שלא.
- 2) אולי אינני מכיר מספיק את כל מה שמתרחש באוניברסיטאות, אבל מדוע לא לפנות לחברות עסקיות למתן מלגות סטודנטים בשם החברה העסקית? יש משהו לא מכובד בדבר כמו מלגת מחייה ע"ש "אינטל" למהנדסים מתחילים? או מלגת שכר לימוד ע"ש ספריית הפועלים למצטייני דיקן במחלקה לספרות?
- 3) משרדים רבים בחברות עסקיות מתרוקנים בערבים. מדוע לא לאפשר לימודים סדירים בחדרים מרווחים, בשעות מאוחרות, בבניינים קרובים לקמפוס אקדמי? ואם

בחברה לא עובדים בימי שישי – הרי עוד מספר רב של כיתות מתווסף למאגר המלאי (הלא פורמאלי) של המוסד האקדמי, בחיסכון עצום במשאבי בנייה ותחזוקה. (4) ואם כבר, אז בואו נלך עד הסוף: מדוע לא לפנות לחברת מחשבים (או קונסורציום של חברות כאלו: מיקרוסופט, IBM, אינטל וכו') עם ההצעה הבאה: הם יספקו מחשב נייד *חינם לכל סטודנטית* (ואם הסטודנטית מסיימת את התואר בזמן, המחשב יישאר אצלה) ובתמורה החברה/חברות יוכלו לפרסם את עצמם בקמפוס באופן בלעדי ובהרחבה (על בניינים, עלוני סטודנטים, ספר מערכת של האוניברסיטה וכו') לכל אורך תקופת ההסכם. ישנן אוניברסיטאות בארה"ב אשר מחייבות כל סטודנט במחשב נייד (קומץ אוניברסיטאות אף מחלקים אותם חנים או במחיר סמלי) הדבר משנה ומשדרג את חוויית הלימוד (במיוחד הלימוד העצמי) בצורה משמעותית ביותר. מה רע?

ומכאן להתנגדויות: ראשית, ההפרטה מאיימת לחדור לכל נחלה טובה בארץ – ואני מציע לחדור ברגל גסה גם לקודש הקודשים של המדע האובייקטיבי? כיצד תוכל האוניברסיטה להיות כר לביקורת נוקבת על המערכת הכלכלית אם החברה העסקית מסבסדת אותה? תשובתי פשוטה: גישה כזו פוסלת על הסף מוסדות אקדמיים למטרות רווח, שלא לדבר על כך שישנם לא מעט מוסדות ציבוריים אחרים אשר חיים על פרסומת ואינם מונעים מעצמם ביקורת נוקבת על המערכת (עיין ערך "עיתון הארץ"). והיום, כשהממשלה קובעת את גובה התקציב (וקיצוץ), מישהו מאמין שהדבר מונע מרשויות האוניברסיטאות, המרצים ו/או הסטודנטים מלמתוח ביקורת על מדיניות הממשלה?

שנית, שיטת מימון כזו עלולה לקבוע את כיוון המחקר; המדע אמור להיות נטול פניות ולעבוד על בסיס הרצון החופשי של החוקרים. תשובתי: הצחקתם אותי! הרי רוב המכריע של המימון למחקר בעולם בא מרשויות השלטון ויש להן העדפות ברורות. דוגמה אחת מיני רבות אשר עברה דרך שולחני לאחרונה: "מלגת רוטשילד" היוקרתית ניתנת ל-18 הפוסט-דוקטורנטים המצטיינים ביותר בכל המדינה. עד כאן טוב ויפה, אולם מתוכן 12 במדעים המדויקים ורק 6 עבור מדעי החברה והרוח גם יחד! זאת לא "התערבות/הכוונה/תיעדוף" מלמעלה?

ייתכן שישנן עוד התנגדויות (ואני בטוח שאשמע עליהן מקוראי בלוג זה), אך במצב של משבר אמיתי, חייבים לנסות פתרונות נועזים. לפני שבוע הודיעו כל ראשי האוניברסיטאות לממשלה שאם לא יוחזרו 350 מיליון ₪ לתקציב ההשכלה הגבוהה, שנת הלימודים לא תיפתח. אני בהחלט תומך בעמדתם, כי ממש הגיעו מים עד נפש. אך דווקא בשל כך, על המוסדות עצמם להתחיל לחשוב בדרכים בלתי-קונבנציונאליות (כיאה למשכילים יצירתיים) – ואולי השוק החופשי יכול גם לתרום את שלו לתמהיל המשאבים החסרים.

wilzis@mail.biu.ac.il